

O središčih in obrobjih v emskih perspektivah

Alenka Bartulović

Vijugava zaprašena cesta, ki so jo sporadično prebadale luknje, je vodila skozi vasi Majevice, nizkega gorovja na severovzhodu Bosne in Hercegovine. Podobno kot druga, od glavnih bosansko-hercegovskih mest oddaljena območja tudi Majeвица v povojnem transformacijskem obdobju doživlja množično izseljevanje, predvsem mladih, ki iščejo delo v tujini ali v sosednjih večjih mestih. Ob pogledu na izpraznjene hiše ter relativno dolge presledke med razpršenimi vasmi so občutek neprijetne praznine krepili prizori osamljenih moških, ki so sedeli na stopnicah pred svojimi hišami.¹ Na obrazih in pročeljih se se poznala ne le leta, temveč tudi odtisi brutalne vojne. Med njimi je bil tudi Alija,² za katerega je naš obisk³ pomenil začasno prekinitve neskončnega čakanja. Četudi vas, v kateri je bival že od mladosti, označuje določena topografija, ki bi jo sicer lahko označili za »odročno«, je vendar ta, po njegovem mnenju in stališču drugih sovaščanov, postala »prava periferija« šele v devetdesetih letih 20. stoletja. Tudi topologika oziroma družbene predstave, diskurzi o krajih, o katerih v svojem prispevku o konstrukciji odročnosti piše britanski socialni antropolog Edwin Ardener,⁴ so sicer Majevice vztrajno odrivale na obrobje, toda dominantne ideje centra domačinov nikoli niso v celoti prepričale. Z vojno in postsocialistično transformacijo se je zgodil prelom. Zunanje naracije in etiketiranja so postala učinkovitejša, predvsem pa se je zaradi povojnih družbenih, ekonomskih in političnih zasukov spremenila tudi pozicija domačinov, in kar je ključno, njihova »eksistencialna mobilnost« oziroma občutek o zmožnosti

1 O prazninah in afektivni odsotnosti v Bosni in Hercegovini glej Larisa Kurtović, 'When the „People“ Leave: On the Limits of Nationalist (Bio) Politics in Postwar Bosnia-Herzegovina.' *Nationalities Papers*, 2020, str. 1–20.

2 Zaradi varovanja zasebnosti v besedilu uporabljam psevdonim Alija.

3 Na krajše terensko raziskovanje sem se leta 2015 odpravila v družbi dveh kolegov, izr. prof. dr. Adnana Tufekčića (Univerza v Tuzli, BiH) ter red. prof. dr. Keitha Doubta (upokojeni profesor Univerze Wittenberg, Ohio, ZDA).

4 Edwin Ardener, *The Voice of Prophecy and Other Essays*. Berghahn books, New York in Oxford 2007 [1987].

O Ardenerjevem konceptu odročnosti glej tudi Miha Kozorog, 'Poskusno o Benečiji s konceptom odročnosti: Migracije in konstrukcija kraja.' *Ars & humanitas*, let. 7, št. 2, 2013, str. 136–149.

premikanja proti zeleni prihodnosti.⁵ Povojna praznina je generirala specifična občutja. Mnogi so bili prepričani, da je prihodnost izgubljena, izguba prihodnosti pa je ustvarila občutje odrinjenosti.

Alija je več kot 40 let svojega življenja preživel v rudnikih. Zaradi specifičnega statusa rudarjev, ki so bistveno prispevali k modernizaciji nekdanje države SFR Jugoslavije, se je v svojih mladih letih počutil, kot da »*živi v centru sveta*«. Danes nasprotno trdi, da domuje »*bogu za hrbtom*« in se z nostalgijo spominja svojih delavnikov v nevarnih rovih. Svojega bivališča ni spremenil, radikalno pa se je spremenil svet okoli njega. V turbulentnih »tranzicijskih« letih je delavski razred potisnjen na rob preživetja in družbeno obrobje, nedvomno pa se je spremenil tudi status države, Bosne in Hercegovine. V globalnem imaginariju je zaznamovana z vojno preteklostjo, povezana pa je tudi s specifičnim drugačenjem in geopolitično anksioznostjo. Sogovorniki na širšem območju nekdanje SFR Jugoslavije se zato pogosto spominjajo politične moči in ugleda nekdanje države. Kot ugotavlja Stef Jansen,⁶ je bila država nekoč mednarodno prepoznana, dobro umrežena in povezana. S t. i. rdečim potnim listom je bilo mogoče prehajati meje, predvsem pa so jo ljudje dojemali kot delujočo in skrbno državo, kar je v veliki meri vodilo k pozitivnim afektivnim navezavam na preteklost. O sodobni postdaytonski Bosni in Hercegovini je nasprotno mogoče govoriti kot o »neobstoječi državi«,⁷ ki s svojim odnosom generira občutja odrinjenosti pri večini državljanov, še nekoliko bolj pa pri tistih, ki živijo na ruralnih območjih in težje dostopnih krajih.

Geografska oddaljenost od centrov moči in odločanja, kot zatrjujejo tudi številne etnografske študije,⁸ ki naslavljajo vprašanje konstruiranja odročnosti, ni torej (vselej) ključna pri premisleku domačinov o njihovi pozicioniranosti. Med drugim je občutna prisotnost ali odsotnost države ključna.⁹ O tem priča tudi besedilo

5 Ghassan Hage, 'Waiting out the crisis: On stuckedness and governmentality.' V: Ghassan Hage, ur. *Waiting*. Melbourne University Press, Melbourne 2009, str. 1–9.

6 Stef Jansen, 'After the red passport: Towards an anthropology of the everyday geopolitics of entrapment in the EU's 'immediate outside'.' *Journal of the Royal Anthropological Institute*, št. 15, 2009, str. 815–832.

7 Alenka Bartulović, »*Nismo vaši!*«. *Antinacionalizem v povojnem Sarajevu*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2013.

8 Glej Erik Harms in Shafqat Hussain, 'Introduction.' *Remote and edgy: New takes on old anthropological themes* [Forum]. *HAAU: Journal of Ethnographic Theory*, let. 4, št. 1, 2014, str. 361–367.

9 Seveda občutja odročnosti ne producira le »odsotnost« države, saj se lahko ta konstruira tudi s pretirano prisotnostjo države, kar se pogosto kaže na obmejnih območjih.

Petre Goljevšček, Pie Krامل in Marka Senčarja Mrdakovića, ki obravnava alpski kontekst ter ponuja vpogled v dinamičnost in relacijskost središč na Solčavskem. Prispevek jasno pokaže, kako politika državne skrbi in zainteresiranosti za oddaljena in obmejna območja pri posameznikih ustvarja občutje pomembnosti in »središčnosti«. Nanizane izjave sogovornikov sicer reflektirajo državna prizadevanja za nadzorovanje območja, kmetov in kmetovalskih praks, in sicer v okviru različnih agrarnih reform v SFRJ Jugoslaviji, pri čemer se kaže kot pomemben zlasti proces nacionalizacije. Po osamosvojitvi Republike Slovenije postanejo ključni procesi denacionalizacije, ki pa se podobno kot druge politike upravljanja prebivalstva dotaknejo precej različno. Kljub temu da so sogovorniki v veliki meri kritični do tovrstnega vmešavanja »zunanjih« sil, ki odvzemajo avtonomijo kmetovalcem in kmetovalkam, so po drugi strani državne agrarne politike jasno sporočilo od zunaj, da je solčavska zemlja vredna in seveda pomembna ne le za lokalno prebivalstvo, ampak za celotno državo. Iz te percepcije, pogleda od zunaj izhaja do neke mere tudi lastno vrednotenje in doživljanje kmetije, domačije, lastnega sveta itd. Namreč kot navaja Ardener,¹⁰ samorazumevanje lokalnega prebivalstva v »odročnih« krajih ključno oblikujejo močnejši zunanji diskurzi, kar pomeni, da se po eni strani subjekti na tovrstne imaginacije odzivajo obrambno, po drugi strani pa ravno ti diskurzi v veliki meri pričajo o pomenu »periferije« ali »pol-periferije« za centre in njihovo samopercepcijo. Interesno zanimanje centra ali velesil, različne geostrateške kalkulacije in politike torej domačine vztrajno vodijo k ponovnemu vrednotenju lastnih domov, zemlje, domačij, ki se v besedilu o Solčavskem kažejo kot ključna središča. O tem pričajo tudi študije sodobnih politik razvoja podeželja, zlasti učinkov uvajanja ukrepov, strategij in spodbud, ki izhajajo iz Skupne kmetijske politike v širšem prostoru EU.¹¹ Tako denimo Ana Frelih Larsen¹² v raziskavah kmetovalskih praks in vpliva agrarnih politik v Zgornji Selški dolini poroča o izjemni navezanosti na zemljo, poskusu ohranjanja moči pri odločanju, ki jo mnogim kmetovalcem uspeva uresničevati zgolj na svojem posestvu ali v okviru lastnega gospodinjstva. Domačija je tudi prostor, ki ohranja povezavo med preteklostjo, sodobnostjo in prihodnostjo, je tudi zagotovilo za lastno vztrajnost in uspeh. V

10 Edwin Ardener, *The Voice of Prophecy and Other Essays*. Berghahn books, New York in Oxford 2007 [1987].

11 Glej npr. Katy Fox, *Peasants into European Farmers? EU Integration in the Carpathian Mountains of Romania*. LIT Verlag, Münster 2010.

12 Ana Frelih Larsen, 'Mountain Farms in Slovenia: Negotiating Agri-environment Production Options.' Neobjavljena doktorska disertacija, Univerza v Oxfordu, Oxford 2005.

nasprotju z bosansko-hercegovskim primerom se zdi bodočnost Solčavskega, tudi zaradi ohranjanja kmetovanja in velikih posesti, izjemno svetla. Predvsem pa kontinuiteta kmetovanja pri prebivalstvu spodbuja kreacijo novih vizij in dolgoročno načrtovanje. V praksah ohranjanja velikih kmetij, v občutku suverenosti, ki se uresničuje v dejanjih varovanja zemlje pred tujci oz. začasnimi prebivalci, pa tudi v regionalnih pobudah in turistični dejavnosti je zaznati upanje in pozitivne imaginacije prihodnosti. Stekanje turistov iz številnih koncev sveta domačinom priča, da je Solčavsko kljub omejenim prometnim povezavam in pomanjkanju nekaterih storitev pomembno turistično središče. Pozitivne imaginacije kraja tudi v širši družbi, njegov vpis v zaželeno (zelene) turistične destinacije in tudi trženje lokalnih produktov v veliki meri vplivajo na krepitev samozavesti in hranijo ideje o pomenu samega prostora ter lokalne identitete. Podobno kot v mnogih drugih primerljivih kontekstih je pripisana odročnost poudarjena kot tista, ki je lahko ekonomsko profitabilna. Zatorej lahko bistveno prispeva k produciranju občutja »centralnosti« pri domačinih. In čeprav iz prispevka Petre Goljevšček, Pie Krampf in Marka Senčarja Mrdakovića izhaja, da so kmetje in lastniki zemlje na Solčavskem ujeli v mrežo vplivov in asimetričnih odnosov moči, družinska kmetija oz. domačija ponuja prostor udobja in trdnosti, od koder se je mogoče (bolj ali manj uspešno) upirati ali preizpraševati vladajoče politike (regionalnega, ruralnega ali turističnega) razvoja, sočasno pa tudi negirati uveljavljene ideje o centrih in periferijah.